

Tidsskriftet Fønix, Årgang 2018, s. 1–22

”Livet er ingen ubetydelighed”

Om Emil Boesens *Livs-Udvikling*

*Henrik Fibæk Jensen, cand.mag. i dansk, historie og
filosofi*

Dette værk er licenseret under en Creative Commons Kreditering-
IkkeKommerciel-IngenBearbejdelse 2.5 Danmark Licens.

Tidsskriftet Fønix
www.foenix1976.dk
ISSN 2446-175X

”Livet er ingen ubetydelighed”

Om Emil Boesens *Livs-Udvikling*

Er det overhovedet muligt at leve et meningsfyldt liv uden en tro på sjælens udødelighed? Spørgsmålet rejses med stor styrke i en roman fra 1845 af teologen Emil Boesen, der i dag huskes som Søren Kierkegaards bedste ven.

Nogle mennesker undgår historiens glemsel, ikke fordi de selv har ydet noget stort til menneskeheden fremme, men fordi de har været i berøring med genier, som har præsteret noget unikt på netop deres felt. Regine Olsen ville f.eks. være helt og aldeles glemt i dag, hvis ikke lige netop hun i et års tid var forlovet med Søren Kierkegaard. Nu nævnes hendes navn med frygt og bæven over hele verden. En anden person fra tryllekredsen omkring vor verdensberømte filosof er Emil Boesen. Ligesom *hun* var Kierkegaards eneste kæreste, var *han* hans eneste ven. Sin allerførste bog forærede han ham med dedikationen ”Til min trofaste Ven E. Boesen”, og i en senere bog hed det endnu mere sigende: ”Til dig, min kæreste, min eneste”.¹

Emil Ferdinand Boesen (1812-1877) stammede fra en gammel præsteslægt og voksede op i Stormgade i København få skridt fra hærnhuternes menighedshus, hvor hele familien havde sin gang. Hans farfar, Ludvig Boesen, havde skrevet bogen *Opbyggelige Vidnesbyrd om Jesu Lidelse, Død og Vunder som den eneste Saligheds Grund* (1761-62) og forestillingen om, at vi kun kan frelses gennem Jesu forsoningsdød på korset og ikke gennem egne gode gerninger, var da også et kernepunkt for hærnhuterne. Kierkegaards far kom i deres menighedshus, og på den måde blev kontakten mellem de to familier skabt. Emil knyttede sig især tæt til Søren

og fik endog adgang til hans private gemakker (han brugte ellers Københavns gader som ét stort audienslokale under sine mange gåture). Deres venskab byggede på gensidig sympati, fælles interesser og sindelag. De var begge sandhedstørstende teologer, der stræbte efter at finde frem til en nagelfast livsanskuelse, hvorpå de kunne bygge deres liv, og de ejede begge ”Tungsindets Kappe, som de med Velbehag svøber om deres frysende Legemer, mens de stirrer ud i det frostkolde Morgengry”.²

Hvor tæt og fortroligt deres venskab var, fremgår af en række breve fra Kierkegaard til Boesen.³ Det allerførste – fra juli 1838 – starter med anræbelsen ”Kjære Emil!! Du min Ven, den eneste”, hvorefter han priser ”vort Venskabs Tryllekreds” i høje toner. Boesen er hans ”trofaste Stalbroder”, fordi de ”danner *Nabovinkler*” på en ”fælles Grundlinie”, han er hans frelsende Ararat (det bjerg hvor Noas ark strandede efter syndfloden), for hvem han synger bedrøvelige viser. Brevet afrundes med forsikringen ”*Din for evig S.K.*” Store ord – men Boesen var i sandhed også ”en fuldtroe Ven”.⁴ Især epistlerne fra Kierkegaards ophold i Berlin i vinteren 1841-42 er meget fyldige og åbenhjertige. Side op og side ned fortalte han om sit brud med Regine, sine oplevelser i den tyske verdensby og sit arbejde med *Enten-Eller* (1843).

Det er da også som Kierkegaards fortrolige ven, at Boesen huskes i dag. Mindre kendt er det, at han selv havde litterære ambitioner. I vinteren 1844-45 arbejdede de to venner således på hver deres bogprojekt: Mens Kierkegaard kortlagde *Stadier paa Livets Vei*, redegjorde Boesen for *En religiøs Livs-Udvikling*. Meget tyder på, at Boesen læste passager fra sit manuskript op for sin ven.⁵ Vi ved intet om, hvordan de vurderede hinandens værker, som begge udkom i 1845, men ens nysgerrighed er unægtelig vakt. Rummer *Livs-Udviklingen*, som Boesen udgav under pseudonymet Z, kvali-

teter i sig selv, eller er den kun interessant pga. ophavsmandens nære relation til Kierkegaard?

Angst, bæven og frimodighed

Det fremgår af et brev, Boesen skrev til sin fætter Martin Hammerich i juli 1837, at grundideen til *Livs-Udviklingen* gik flere år tilbage.⁶ Heri fastslår han for det første, at han ”har i Sinde at reise en Tour til Skaane, Halland og Blekinge i min Ferie”, for det andet, at han ”vilde tvinge mig selv til at kunde leve som en Eremit (..) thi først naar man er kommet saavidt, at man kan det, behøver man det ikke”, og for det tredje, at han har ”en virkelig, anonym Novelle under Arbeide”, som netop handler om en sådan eneboer. Handlingen i historien foregår ”paa den nordre Fjeld-Side af Vestfjorddalen”, hvor eremitten sidder indelukket i sin hytte ”7 Dage og 7 Nætter” (samme tidsrum som det tog Gud at skabe verden), mens han spinder ”sine Garn til fine Traadder, hvor af han vilde flette et Garn til at fange vor Herres Lax med i den store Fos”. Hans to døtre, *Angest* og *Bæven*, sysler i starten af ugen om ham, hvorpå de retirerer til klipperne for at plukke jordbær. Da han efter den syvende nat omsider forlader sin hytte for at drikke af en bæk, opdager han, at de har hængt sig. Deres sjæle stiger til vejrs som en mørk, uheldssvanger sky, men efter at den er blevet ”ombundet af Regnbuen”, vender den tilbage til jorden. Til eremittens forbavselse stiger en lille pige med blå øjne ud af skyen. *Frimodighed*, som hun hedder, hjælper ham med at begrave de døde og bliver hos ham i den følgende tid, indtil de forsvinder ned af elven på tre sammenbundne træstammer. Boesen udlægger selv novellen for sin fætter: ”Themaet er, at Angest og Bæven ere den Hellig Aands første Naadegave, bestemt af sin Fader til at escortere Frimodigheden frem, og Mottoet er: see Tiden kommer, Tiden

gaar, en Kirke i det Fjerne staaer (Oehlenschlägers St. Hans Aften-spil).”

”*Livets høie Magter*”

Da Boesen nogle år senere tog det samme tema op på ny, valgte han heldigvis at skrive en realistisk fortælling frem for en symbol-tung myte. *En religiøs Livs-Udvikling skildret i Breve fra Cornelius*. Således lyder den fulde titel på Boesens værk, som helt i tidens ånd er anlagt som en brevroman. Mens solen står højt på himlen, siger Cornelius farvel til København, krydser Øresund og lejer sig ind i et hus et par mil fra Karlshamn. Konsekvent forlader han ”Byens Munterhed” for i de ensomme skove i Blekinge at ”erindre mig selv, mens Verden forsvinder for mig” (6). Fra sit eksil sender han fra den 16. juni til den 27. september en række breve til ven- nen Theodor, som Z. finder så værdifulde og lærerige, at han udgi- ver dem i bogform.⁷ Meget rigtigt anfører han i sit forord, at Cor- nelius helt åbenlyst har skrevet brevene for ”at vinde Ro og Klar- hed i sit indre Liv”, at de således først og fremmest er tanker til ham selv.

Når han overhovedet har behov for erindre eller *finde sig selv* (som det hedder i dag med et noget fortærsket udtryk), er det for- di, han hen ad vejen er blevet *fremmed for sig selv*. Som barn var han opfyldt af en naturlig respekt for Guds storhed og hvilede derfor i en tryk samhørighed med sine omgivelser, men i ung- domsårene gik denne oprindelige, symbiotiske lykkeitilstand tabt. Syndefaldet indtrådte: Han lod sig opsluge af verdens tummel, ”Forkrænkelighedens Forvirring” (105), og derved blev han ”ukjendt for mig selv” (23) og fór vild i tilværelsens labyrint (65-66): ”Jeg forstaaer ikke Livet, kan ikke fatte dets Mening; det er mig en mørk Gaade”. Gud fortonede sig i horisonten, om end Cor-

nelius ikke ligefrem opgav troen på ham. I de dybe svenske skove håber han nu på, ”at mit Indre maa oplukke sig for mig, at jeg maa komme til at eie mig selv” (22). Han *vil* nå ind til ”Livets inderste Kilder” (23), han *vil* finde den lov, der ”slutter al Verden i sin Favn” (62).

Det er ikke en geografisk tilfældighed, at han vælger at slå sig ned i netop Sverige. ”Et landskab er en sjælstilstand”, lyder et berømt citat fra den schweiziske digter Amiel.⁸ Der er da også en oplagt korrespondens mellem Cornelius’ sjælstilstand og de vildtfavnende skove, knejsende klippepartier og dybe søer, som er så karakteristiske for vort naboland. Kun i naturomgivelser, der afspejler hans eget forrevne sind, kan han finde ind til sit egentlige jeg. Stor forkærlighed har han især for en lille, uanselig sø, der ligger underlig skjult mellem fjeldene (3): ”Jeg opleder hver Sammenligning, jeg kan udfinde mellem den og mit Indre”. For det meste ligger søen blikstille hen, men så starter vinden en krusning ved den ene bred og fører den over til den anden. Naturfænomenet giver ham ”en Følelse, fremkaldt ved en ukjendt Magt, (..) at en indre Magt vil frembryde” (3). Ligesom søen på sin bund har ”hemmelige Kilder” (2), bærer Cornelius sit sind ”hemmelighedsfuldt med mig” (5). Han *må* drage det frem af dybet, han *må* blive sig selv åbenbar. Derfor hilser han et voldsomt uvejr af orkanagtig styrke, som gennemrusker hele egnen den 28. juni, velkommen. Den markerer en *renselse* ikke blot af naturen men også af hans eget sind, og en sådan katarsis er en uomgængelig forudsætning for hans videre udvikling (17): ”Der kom en Sundheds-Følelse igjennem min Sjæl”.

Umiddelbart kan verden synes at være ”et uhyre Chaos”, ”en Blanding af alle Harmonier og Disharmonier, Sang og Skrig og Raab”, men Cornelius kan ikke acceptere kaos som tilværelsens grundpræmis. Noget inden i ham selv siger, at der *må* være ”en

ordnende Aand gennem Alt", og hans projekt består i at finde frem til denne ånd, at "søge en reen Tone og lade den dybt gennemtone mig" (11-12). Konsekvent vil han "søge de høie Magter, som idelig arbeide paa at betvinge det jordiske, endelige, urolige næsten ustyrlige Stof, at de kunne danne det, beaande det, gjøre det til deres Afbillede" (39). Når han har fundet disse magter, har han erstattet kaos med kosmos og dermed samtidig fundet sig selv og meningen med sit liv. Han har ikke ét bestemt navn på den "ordnende Aand" og taler derfor skiftevis om "Livets høie Magter", "Livets inderste Kilder", "de usynlige Magter", "Verdens Aand" osv. Alle disse anråbelser kan sammenfattes i det eneste ord, det eneste begreb, der kan stille al hans længsel: Sandheden. Der må være en ubetinget sandhed, der står over alt og alle, og derfor kan skabe sammenhæng i alt. At finde den er menneskets livsopgave.

Når netop Cornelius er så nådesløs i sin sandhedsjagt, er det fordi, han besidder "Villiens Magt" (33) til overmål. Og den er også en absolut nødvendighed (71): "Sandheden vil ikke lade sig udstykke; men vi maa begjære den heel og fuldkommen, eller aldeles ikke". Alene den kendsgerning, at han rykker teltpælene op og indstiller sig på flere måneder i dyb ensomhed, vidner om, at han under ingen omstændigheder vil lade sig distrahere af "Verdens Forvirring" (35), at han blind for alt andet "vil trænge Endelighedens Verden forbi, og søge de sande Magter, som ville overvinde den" (37). Kort sagt: Han udgør den diametrale modsætning til de "usle Halvmennesker! som ikke tør begjære det det Høieste" (71) og derfor bliver stående på halvvejen.

Det første, Cornelius møder på sin vej, er anelsesfulde, halvt uforklarlige billeder (30): "Livets høie Magter pleie ikke strax at tale klart, men først forblømmet; de komme ikke flyvende og staae strax i deres klare Skikkelse, men lade sig ane og skimte gennem Billedet". Halvmenneskerne lader sig nøje hermed, men ikke Cor-

nelius, han helmer ikke, før billederne ikke længere er ”tilhyllede, men aabenbarede” (32). Efterhånden som det sker, forstår han, at sandheden altid *må* være religiøst funderet. En sorg over retningsløsheden i hans hidtidige liv griber ham, men han overvinder den ved at begive sin ind under den ”hellige Lov”, der er ”god og trofast” og kommer til mennesket ”som en Fader kommer ind i Kammeret blandt sine Børn og uddeler sine Befalinger til dem (..). Tal da klart til mig, hersk over mig, see! jeg er villig til at følge Dig” (56). Loven skaber mening i det meningsløse, plan i det planløse (62):

Men naar jeg saa nærmere tænker over Loven, glemmer jeg mig selv; jeg synes, den er en Magt udenfor mig, der slutter al Verden i sin Favn; bøielig lægger den sig om enhver Skikkelse, fletter sig hen gjennem den hele Verden, danner en eneste stor Verdens Orden, hvori Alt er indbefattet. Men Lovens Magt er paa ethvert Punkt tilstæde, overalt nærværende i sin Orden!

Loven skaber nok harmoni og sammenhæng i alt, men det er altafgørende, at man følger den af egen fri vilje (64):

Fri maa jeg være, fri i mit inderste Væsen, naar jeg skal være glad. Hvor Friheden findes, der kommer ogsaa Glæden og i Glæden viser Loven sig skjønnest. Hvor Friheden er uforstyrret af lunefulde Befalinger udenfra og lunefulde Tilskyndelser indenfra, viser Loven sig klarest og kraftigt; men den skjuler da sin Nødvendighed og Strenghed, er den usynlige Magt, som lægger sig ind i Sjælen og giver den Holdning og Frihed.

Da Cornelius har underlagt sig loven, har han betrådt vejen til ”Sandhedens Rige”, som er den indispensable forudsætning for alt (80-81):

Sandheden maa ligge til Grund for Tilværelsen og gennem den frelse sin Skabning. Den har nedlagt Muligheden i os til at fatte og elske den (..). Med denne Mulighed til at forstaa den, indeholder den Visheden om at den er, og fremkalder Længsel efter at fatte den; derved har den sat os i et uopløseligt Forhold til sig; og denne Mulighed hører med til vor menneskelige Natur.

Med ”Sandhedens Rige” følger også forvisningen om sjælens udødelighed (82): ”et Menneskes Idee kan ikke realiseres uden i Sandheden; i den føler han sin Natur og sit Væsen beroliget, og han maa fornemme, at han selv er udødelig, som Sandheden, der lever i ham”. Hidtil har Cornelius gået igennem verden i en halvsovende døs, nu vågner han omsider op (89): ”Enhver skal blive sig bevidst som en udødelig Aand, ellers er han ikke vaagen. Derfor har Livet paa Jorden Betydning, denne nemlig, at jeg skal vaagne, vaagne op for Sandheden og vide mig udødelig, var jeg ikke udødelig, da var mit Liv meningsløst, mit saavel som alle Andres”. Med visheden om det evige liv har Cornelius også fundet sig selv (93): ”Udødeligheds Tanke (..) er det Baand, som slynger sig om Sjælen og holder den til en fast Eenhed. Udødelighed er min inderste Natur”. Med udødeligheden sikret kan han møde alle skæbnens tilskikkelser med et glad sind. Han er usårlig, intet kan længere ramme ham (85): ”Lever jeg da end i Tidens Ustadighed, og tvinges jeg end under Verdens Forkrænkelighed, da vil jeg dog bevare Glæden, thi jeg er udødelig.”

Det er Cornelius’ grundantagelse, at ”al Udvikling bestaaer deri at det Hemmelighedsfulde aabenbares”, og da ”et Menneskes største Hemmelighed er hans Udødelighed” (86-87) er hans selverkendelsesprojekt tilsyneladende hermed fuldendt. Hele denne udvikling er sket indenfor en almen religiøs ramme uden at adressere én bestemt religion: Vores iboende religiøse instinkt siger os, at der *må* være en mennesket uafhængig magt, som bærer hele ver-

den. Men for viljemennesket Cornelius er dette stadig ikke nok, han må nødvendigvis gå planken ud og så at sige få sat ansigt på sandheden.

”Livets Kilder ere alene i Gud”

I sine breve refererer Cornelius både til guden Baldur fra den nordiske mytologi og missionæren Ansgar, som introducerede kristendommen i Danmark, og med disse to punktnedslag markerer han overgangen fra en hedensk til en kristen tilværelsesforståelse. Parallelt hermed bevæger han sig i sit svenske eksil fra en instinktiv religiøs hengivelse til ”Livets inderste Kilder” til en specifik erkendelse af, at ”Livets Kilder ere alene i Gud”. Den kristne tro forstået som en indre realitet og ikke blot en ydre konvention er det eneste, der kan holde ”Chaos” stangen.

Sandheden, lyder Cornelius’ ræsonnement, bliver selvfølgelig ikke først til, i det øjeblik, vi erkender den, den må eksistere forud for og uafhængig af os, den må være evig og absolut. Og hermed er vi fremme ved den kristne Gud, for hvad er han andet end denne evige, uantastelige sandhed? Og efter at Cornelius i to måneder har trasket grublende rundt i de svenske skove indtræder miraklet omsider den 17. august, hvor han påkalder Gud (104): ”Du har styret min Vandring, at jeg skulde komme Dig nærmere, saa jeg kunde see Dig; nu Du har berørt min Aand, forskyd mig ikke!” Cornelius har nu ikke længere behov for at begive sig ud i lange filosofiske udredninger, de erstattes i stedet af lovprisninger og bønner (105): ”O Gud, lad Dit Lys falde over mig, giv mig Fred til at aande let i Din Nærhed!” Bønnen er slet og ret ”Sjælens hellige Røst, der lyder op fra Selvforglemmelsens Taushed, idet Erindringen af det Evige vaagner” (192).

Det fornemste kendetegn på den Gud, Cornelius tilbeder, er en kærlighed, der er så altomfattende, at den alene udgør en garant

for sjælens udødelighed (128): "han [Gud] maa frelse sit Billede [mennesket] paa Jorden, han kan ikke Andet, thi han er Kjærlighed". Ja, Guds kærlighed til os er så stor, at han lod sin søn, Jesus Kristus, føde i en menneskelig skikkelse og lide en smertefuld død på korset, så han med sin død kunne sone vore synder og sikre os et evigt liv i Paradis. Ikke uden grund føler Cornelius "et Pust fra Paradiset Have" (118), når han tænker på Guds kærlighed.

Det er god ræson i, at de første mennesker man overhovedet møder i brevene, først optræder efter, at Cornelius har bekendt sig til kristendommen men endnu mangler at drage konsekvenserne af sin nyerhvervede tro. En søndag i september vandrer han rundt i skovene, og da han bliver tørstig, banker han på hos en ældre kone for at få et glas vand. I hendes salmebog læser han en salme med omkvædet "hellige Herre Gud, hellige stærke Gud, hellige barmhjertige Frelser, lad os ikke fortabes!"⁹ Ordene er "som et Angestraad i mine Øren", de sammenfatter "hans Sjæls inderlige Forlangende", at vi ikke må fortabes "uden Haab – i den evig bittre Død" (136). Og da han forlader konen, møder han forunderligt nok sin søster, sin ven Frants Tybring og dennes hustru. Med ét slag er Cornelius' selvvalgte eremittilværelse udstået.

Lægen Tybring giver Cornelius det afgørende skub tilbage til samlivet med andre mennesker. I to længere taler (140-145, 164-169) bygger på den præmis, at "Christus er Grunden, hvorpaa Alt hviler", fordi "han gav Verden Syndsforladelse og aandede nyt Liv i den", slår Tybring fast, at Gud ikke lader sig begribe med forstanden men må tilnærmes gennem troen: "Men Guds Kjærlighed kunde vi ikke ved Forstandens Slutninger trylle ned til os, eller ved dem binde den. Kjærligheden maa Du troe paa, dens Kraft maa Du erfare i Dig selv, og Du maa anskue dens Virkning, tilegne Dig dens Gave og glæde Dig ved dens Magt". Tybring har fuld forståelse for, at Cornelius, da han blev grebet af "den tungsindige

Længsel efter Gud”, havde behov for at ”søge hen i eensom Ro” for at ”det Ukjendte, det Uendelige, vi længes efter, skal kunne dale ned i vor Sjæl”. Men nu har denne selvvalgte isolation varet længe nok: ”Først naar vi er blevne udsonede med Gud, kunne vi blive udsonede med Verden; men da skulle vi ogsaa blive det.” Skæbningen kan godt nok være ”en haard Herre, der handler lunefuldt med os; men den bliver udsonet, idet vi lære at ansee den som Guds Styrelse til et evigt Liv”. Tybring henviser til Bibelens ord om, ”at det Første er Kjærlighed til Gud, og det Andet er, at vi elske Andre, og at vor Tro skal være levende i Kjærlighed.”

Cornelius forstår nu, at visheden om sjælens udødelighed ikke må gøre, at man bliver ”feig for Livet og blødagtig længes efter det Tilkommende” (93). Nej, længslen efter ”det evige Livs Fylde og Rigdom” må tværtimod ”tilskynde Sjælen til kraftig Virksomhed” (176). Ved sig selv sværger han, at han aldrig vil være ”en saadan Daare, at jeg ønskede, det jordiske Liv hastig var udløbet, for at jeg kunde vaagne i et Evigheds Lys. Thi i Tiden skal jeg vaagne for det Evige, og nære min Kjærlighed til det, for at jeg engang, naar dets fulde Lys vil oprinde, vaagen kan gaa det imøde” (178).

Og med denne nyerhvervede indsigt, tager Cornelis en tidlig morgen afsked med sit ensomme liv – ikke ved at gå ind i skoven men ved at gå ned til havet og skue ud over Østersøen (195-196):

det var blikstille, kun enkelte mørke Striber krusedes hen over den lyseblaa, speilglatte Overflade; langt ude var det mørkere, og Vandene vare i Bevægelse. (..) Der var en Forventningsfuldhed, som skulde en ny Verden komme tilsyne, og et nyt Liv udbrede sig. Horizontens Linie syntes at adskille Jorden fra Himlen, Tiden fra Evigheden; men hvor Morgenrøden havde reist sig, vare de forenede; der var Indgang i Himlen, derfra gik et saligt Lys ud over Jorden og udbredte sig skjønnere og skjønnere.

Med dette naturtableau beskrives både morgensolen, som stiger op af havets skød, og det genfødte menneske, der står overfor en helt ny verden. Som ”Morgenrøden” udgør udødelighedstroen bindeleddet mellem ”Tiden” og ”Evhigheden”, den kaster sit skønne lys ud over jorden, hvor vi skal udføre vores livsgerning, mens vi modnes til livet i Paradis.

”Livet i Verden er intet Vindpust”

I 1837 offentliggjorde Poul Martin Møller ”Tanker over Muligheden af Beviser for Menneskets Udødelighed, med Hensyn til den nyeste derhen hørende Litteratur” i *Maanedsskrift for Litteratur*.¹⁰ Boesen studerede afhandlingen nøje og fastslog samme år i et brev til fætteren Hammerich: ”mathematiske Beviser for Sjælens Udødelighed i almindelig Forstand kan der ikke gives, men Visheden om den maa strømme ud fra alle Puncter i en heel og sand Verdensanskuelse”.¹¹ Hvor konsistent, Boesen var i sin tankegang, fremgår af, at hans *Livs-Udvikling*, som han udgav otte år senere, er én stor anskueliggørelse af rigtigheden af dette udsagn (87): ”Det rette Beviis for Udødeligheden bestaaer ikke i Raisonnementer over dette eller hiint enkelte Udsagn; (..) men det bestaaer i Sandhedens fulde Liv i os”. Troen på sjælens udødelighed korresponderer slet og ret med de dybeste længsler i vores sind (100): ”Jeg raissonerer ikke over Udødeligheden; jeg har dens Følelse nærværende i mig”.

Boesens bog bygger på ideen om, at man i første omgang må bevæge sig bort fra andre mennesker – man må ”gaae ind i sin Sjæls Ensomhed, lade Verdens vaxlende Mangfoldighed træde tilbage”, så man ”kan besinde sig, samle Sjælens Kraft og i Stilhed lytte efter Røsterne fra Himmelen” (197) – hvorefter man i anden omgang må vende tilbage til de samme mennesker og med fornyet kraft indgå i et forpligtende fællesskab med dem. Denne grund-

tanke delte Boesen med mange andre digtere, filosoffer og religiøse forkyndere både før og siden. Det særegne ved ham er imidlertid, at han stædigt og vedholdende gør udødelighedstroen til en ufravigelig betingelse for enhver sand verdensopfattelse: Kun den giver mennesket hjemstedsret i tilværelsen, kun den gør det muligt for den kristne at møde livets tilskikkelser med et frimodigt sind, som modsvarer barnet enfoldige Gudstro.

”Livet er ingen Ubetydelighed, man kan gjøre med, hvad man lyster, som man just nu har Lune til; Verden er ingen ringe Ting, man kan sætte på Haanden og dandse omkring med i Stuen. Livet i Verden er intet Vindpust, man ikke behøver at agte paa”, står der i et af Cornelius’ breve (11). Og det er just den centrale pointe i Boesens bog, at livet nok *er* betydningsfuldt, men kun fordi vi har et paradisisk efterliv, der tvinger os til at bruge vor stund på jorden bedst muligt. Det forhold, at vores ”Eiendommelighed” (85) lever videre i al evighed, gør livet meningsfuldt og forpligtende som en forskole til evigheden.

Boesens tanketunge brevroman er utrolig fascinerende, tankevækkende og vedkommende. Ja, hvilket emne kan overhovedet være væsentligere end spørgsmålet om sjælens udødelighed? De mange citater fra hans bog viser, at han også tilfulde besad evnerne til at håndtere tilværelsens kardinals spørgsmål. Joakim Garff konstaterer diplomatisk, at den ”røber Boesens følsomme og poetiske gemyt, men også afslører hans litterære gæld til Kierkegaard”, og det har han jo ret i.¹² Koch, derimod, er mere nuanceret i sin dom: ”Af Bogen fremlyser en poetisk Begavelse, en Evne til en sammenhængende og dyb Tænkning, et Mod til at give sig i Kast med dybt liggende Spørgsmaal, en alvorlig og ejendommelig Sjæl med noget Hang til tungsindig Grublen.”¹³

Alligevel er det jo ubestrideligt, at Boesens nære relation til Kierkegaard tilføjer værket en ekstra dimension. Hvor ville man

gerne have siddet som en flue på væggen og lyttet til de to venners mange og lange samtaler om livets store og små spørgsmål. En umulig drøm. Og så alligevel? ”Naar jeg taler med Dig springer jeg splitternøgen omkring, med andre Msk. er jeg altid uhyre beregnende”, skrev Kierkegaard til Boesen.¹⁴ Med *Livs-Udviklingen* kommer vi måske meget tæt på dette drømmescenarie! Med en tilvished grænsende sandsynlighed *må* bogen afspejle mange af de livsspørgsmål, som optog de to venner. Tankegange, begrebsudviklinger og formuleringer fra samtalerne med Kierkegaard er sikkert løbet Boesen i pennen under skriveprocessen. Derfor har *Livs-Udviklingen* også en vis interesse som endnu en brik til forståelsen af geniet Kierkegaards univers. Under alle omstændigheder: Han forfattede aldrig selv et skrift udelukkende om sjælens udødelighed, men troen herpå udgør klangbunden under hele hans forfatterskab. Lidt frækt og provokerende kunne man sige, at Boesen skrev bogen for ham.

To venner, to veje

”Ak Tiden kommer, Tiden gaaer./En Kirke i det Fjerne staaer.” De to vers foredrages af en gammel mand med en perspektivkasse i Adam Oehlschlägers *Sanct Hansaften-Spil* (1802).¹⁵ Kirken i det fjerne havde stor symbolsk betydning som en retningsindikator for både Boesen og Kierkegaard. I brevet til Hammerich fra 1837 henviste Boesen ligefrem til citatet som en forståelsesnøgle til hans kommende værk (som endte med at blive *Livs-Udviklingen*), og Kierkegaard refererede i et brev til Boesen fra juli 1838 til deres fælles ”Stikord”, ”*En Kirke i det fjærne staaer*”, ligesom han citerede begge vers i sin dedikation til vennen i *Af en endnu Levendes Papirer* (1838).¹⁶ På det tidspunkt var de begge uddannede teologer – Boesen blev kandidat i 1834, Kierkegaard i 1838 – men ingen af

dem havde endnu søgt et embede som præst. Derfor står kirken og venter i det fjerne.

Ingen af de to venner mente, at et fint eksamensbevis fra Københavns Universitet gav en tilstrækkelig ballast til at fungere som præst. Det måtte nødvendigvis suppleres med en religiøs afklaring eller åbenbaring. Begge foretog en mindre rejse for i ensomhed at opnå en sådan: Kierkegaard til Gilleleje i 1835, Boesen til Blekinge sidst i 1830'erne. Og mens kirken og den faste stilling som embedsmand ventede, ernærede Boesen sig i 14 år som lærer ved et par af Københavns skoler, mens Kierkegaard levede af arven fra sin far og indtægterne fra sit forfatterskab.

Det var i denne svære periode præget af en eksistentiel usikkerhed, hvor Boesen eftersøgte en livstolkning, som kunne lede ham frem til kirken i det fjerne, at han skrev sin *Livs-Udvikling*. Bogen er hans legitimering af, hvorfor han i 1849 søgte og fik ansættelse som kapellan i Horsens og dermed omsider valgte præstegerningen som sit livskald. Året efter blev han gift, og da han således havde "consolideret" sig "lidt som Præst, item som Ægtemand",¹⁷ fik han nok at gøre med at passe dagens dont. Foruden sin egentlige præstegerning med mange forberedelsestunge prædikener holdt han bibellæsning og reorganiserede Bibelselskabet, var sekretær for Asylselskabet (der drev et hjem hvor fattige børn blev sysselsat med læsning, skrivning og strikning, mens forældrene var på arbejde), var medlem af Selskabet til understøttelse af værdigt trængende, var aktiv i Fængselselskabet for Horsens og Omegn (som forsøgte at resocialisere løsladte fanger) osv. Kort sagt: Han var en aktiv og engageret præst, der dels var "en virksom Del i alle Foretagender med et human og menneskekjærligt Formaal", og dels uopfordret opsøgte mennesker ramt af sorg og lidelse for at bringe "Religionens Hjælp og Trøst".¹⁸

Kierkegaards liv, derimod, formede sig ganske anderledes. Nok havde de to venner rod i den samme kristendom, men det fælles udgangspunkt førte dem i to vidt forskellige retninger: Boesen vendte sig *udad* mod ægteskab og embedsgerning, Kierkegaard vendte sig *indad* mod et isoleret liv som digter, filosof og kristendomsreformatør.¹⁹ Boesens ene bog fra 1845 og Kierkegaards mange bøger fra 1843 og fremefter vidner om, hvorfor deres livsforløb blev så forskellige. Boesen var et fint og eftertænksomt men trods alt ”almindeligt” menneske, der fandt sin livsgerning inden for samfundets rammer. Man kan både sige, at han levede Cornelius’ liv efter hans tilbagevenden til Danmark, og at hans liv kunne fungere som en illustration af det etiske stadium, som det er beskrevet i anden del af *Enten-Eller*. Kierkegaard, derimod, var begavet med geniets byrde og det i en så ekstrem grad, at han nødvendigvis måtte ende som en undtagelseseksistens, der helligede sig sit monumentale forfatterskab helt og fuldt. Gradvist fjernede han sig mere og mere fra den kirke, Boesen var en del af, og i sit dødsår gennemførte han den forkætrede kirkestorm, som gav ham en meget omstridt sortie. I sit flyveblad *Øieblikket* beskrev han således præsterne som mageligt anlagte embedsmænd, der hyggede sig i deres idylliske præstegårde, medens de om søndagen forkyndte en udvandet kristendomsopfattelse, som ikke stillede for store krav til tilhørerne. I modsætning hertil hævdede han, at kriteriet på en sand kristen var, at han tog lidelsen på sig og lå i strid med verden.

Men selvom de to venner i årenes løb nåede frem til to vidt forskellige opfattelser af, hvorvidt det var muligt både at være en sand kristen og samtidig leve et harmonisk liv i samklang med andre, bevarede de dog begge troen. Det fremgår af deres allersidste samtaler i oktober-november 1855. På det tidspunkt lå Kierkegaard for døden på Frederiks Hospital, og han havde bl.a. nægtet

sin broder, Peter Christian, adgang til sin sygestue, fordi han var præst og dermed én af de gejstlige ”Menneske-Ædere”.²⁰ Alene det forhold, at Kierkegaard glad tog imod Boesen på trods af, at han tilhørte den samme foragtelige kategori af menneskehed, siger egentlig alt om, hvor dybt deres venskab stak.²¹ Med kirkestormen in mente var Boesen noget bekymret for, om hans kære ven stadig var troende? Til hans beroligelse fortalte Kierkegaard levende om, hvordan han ”har havt Fornemmelsen af at blive Engel, faa Vingene, det er det jo ogsaa, der skal skee, sidde overskrævs paa Skyen og synge: Halleluja, Halleluja, Halleluja”. Boesen tilføjede, at det viste, at han stadig ”troer paa og flyer til Guds Naade i Christus”, hvortil Kierkegaard svarede ”Ja, naturligviis, hvad Andet?”²²

For dem begge var livet uden kristendommen og evighedstroen slet og ret utænkeligt. Det er helt åbenlyst, at de levede, åndede og skrev deres bøger i guldalderens Danmark – før det moderne genembrud, før Georg Brandes, før Nietzsche deklamerede Guds død. I *Begrebet Angest* fastslog Kierkegaard kort og præcist: ”for nogle Individier er det Religieuse det Absolute, for andre ikke, og saa god Nat! al Mening i Livet”.²³ Hinsides kristendommen findes kun den kulsorte nihilisme, den totale meningsløshed. Alt, hvad der er midlertidigt, har kun relativ værdi, derfor er udødeligheden det eneste, der kan give menneskelivet absolut værdi. Den kristne bærer denne tro med sig gennem livet som en indre ballast, mens han pligttopfyldende udfører sin livsgerning. Til sit gravsted valgte Kierkegaard en strofe af Brorson, som på smukkeste vis sammenfattede hans syn på livet og døden, og mon ikke også Boesen kunne have godtaget salmistens ord:

Det er en liden Tid
Saa har jeg vunden,
Saa er den ganske Strid

Med Eet forsvunden,
Saa kan jeg hvile mig
I Rosensale
Og uafladelig
Min Jesum tale.²⁴

Litteratur

- Bay, Sv. Aage: Menigheden i Horsens, i: *Århus Stifts Årbøger*, 78. bind, s. 103-157, København 1994.
- Boesen, Emil: *En religiøs Livs-Udvikling skildret i Breve fra Cornelius*. København 1845.
- SKS = Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards skrifter bd. 1 – bd. 28*. København 1997-2013.
- Kirmsee, Bruce: *Søren Kierkegaard truffet – Et liv set af hans samtidige*. København 1996.
- Koch, Carl: *Søren Kierkegaard og Emil Boesen – Breve og Indledning*. København 1901.
- Poulsen, Mogens: *Kierkegaardske skæbner*. København 1955.
- Schmidt, August F.: Stiftprovst Emil Boesen, i: *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*, XXIX bind, s. 104-113, Aarhus 1936.
- Weltzer, Carl: Stemninger og Tilstande i Emil Boesens Ungdomsaar, i: *Kirkehistoriske Samlinger*, række 7, bind 1, s. 379-441, København 1962.

1 Henholdsvis SKS bd. 28, s. 493 og Schmidt, s. 109.

2 Weltzer, s. 382.

3 SKS bd. 28, s. 139-197. Enhver beskrivelse af venskabet mellem Kierkegaard og Boesen får nødvendigvis en slagside, fordi der er bevaret 37 breve fra den første til den sidste og kun 4 den modsatte vej.

4 Formuleringen, der har nærmest bibelsk patos, brugte Kierkegaard i en journaloptegnelse dateret den 11. august 1838. Jfr. SKS bd. 17, s. 258.

5 Koch, s. 24: "Af Kierkegaards Breve fremgaar det, at Boesen flere Gange læste højt for Kierkegaard, hvad han havde skrevet; det har sikkert været Dele af denne Bog."

6 Weltzer, s. 408-414.

7 Måske er bogens "handling" inspireret af Johan Ludvig Heibergs "Gudstjeneste". I denne "Foraars-Phantasi", som indgår i *Nye Digte* (1840), lader Heiberg en digter forlade byen for i skovens ensomhed at finde frem til den sande guddom.

8 Citatet stammer fra *Fragments d'un Journal intime* (1883).

9 Salmen "Midt i livet er vi stedt udi dødens våde" er nr. 495 i den danske salmebog.

10 Optrykt i Poul Martin Møllers *Efterladte Skrifter bd. 5*, 1856, s. 38-140.

11 Weltzer, s. 402.

12 Bente Scavenius (red.): *Guldalderhistorier*, 1994, s. 121.

13 Koch, s. 24.

14 SKS bd. 28, s. 169-170.

15 Adam Oehlenschläger: *Digte*, 1979, s. 248.

16 SKS bd. 28, s. 493.

17 Kierkegaards udtryk, jfr. SKS bd. 28, s. 191.

18 Fra en artikel i *Horsens Avis*. Jfr. Bay, s. 125.

19 Ikke uden grund kaldte Johannes Hohlenberg sin store biografi om Kierkegaard fra 1948 *Den Ensommes Vej*.

20 SKS bd. 13, s. 383.

21 Omvendt var det heller ikke uden personlige omkostninger for Boesen at besøge Kierkegaard, der på det tidspunkt var det mest omdiskuterede menneske i kongens København. Trofasthed var i det hele taget et grundlæggende karaktertræk i Boesens personlighed. Da han efter sin pensionering i 1877 flyttede tilbage til København, fik han besøg af Carl Koch, som har skrevet om sine besøg hos ham (s. 44). "Jeg ser ham for mig, siddende i sin Lænestol i Hjemmet i Frederiksberg Allé, med fine, langagtige Ansigtstræk og milde, lidt tungsindige Øjne. Dybt bevæget talte han om sin kære afdøde Ven."

22 Kirmsee, s. 178.

23 SKS bd 4, s. 408.

24 SKS bd. 28, s. 66-67. Strofen stammer fra salmen "Halleluja! Jeg har/Min Jesum funden" (1735), som er optrykt i Hans Adolph Brorsons *Samlede skrifter bd. 2*, 1953, s. 243.